

60 let Orwellova románu: jak daleko je 2009 od 1984?

Pavel Ryska

Často si klademe otázku: co lze udělat nebo říci pro to, aby byli ostatní ostražitější vůči pokusům politiků omezovat individuální svobodu a soukromí? Je-li něco, co spolehlivě účinkuje, pak je to román „1984“ od George Orwella, který 8. června tohoto roku oslavil 60 let od svého prvního vydání. Není cílem tohoto článku rozebírat Orwellovu dílo jako celek. Pokusím se pouze obhájit tvrzení, že Orwellovy myšlenky nás i v dnešní době mají před čím varovat. Jak daleko je tedy současný rok 2009 – přeneseně vzato – od orwellovského roku 1984?

Orwell, kam se podíváme

Přečtení románu 1984 člověka změní. Když vidíme tendenci všude umísťovat kamery, vytvářet systémy monitorování pohybu automobilů, svévolně odposlouchávat občany nebo zavádět cestovní pasy s biometrickými znaky, okamžitě se nám vybaví zoufalý hrdina románu Winston Smith, který nikde nemůže najít ani kousek soukromí. Ať jde kamkoli, pronásleduje ho stát, personifikovaný Velkým bratrem. Když vidíme podivné novotvary, které se plíživě vkrádají do jazyka, a politiky, kteří je s takovou chutí dokola opakují, vybavíme si řeč newspeak, kterou Strana vytvořila z původní angličtiny, aby lépe prosazovala své cíle a formovala způsob, jakým lidé přemýšlejí. Paralel s dílem 1984 by se dalo najít mnohem více. George Orwell v letech 1947 – 1948, v předvečer studené války, napsal román, ve kterém částečně využil již existující zkušenosti se sovětským komunismem a německým nacismem, ale ve kterém také jasně předstíval svoji vizi toho, kam až může totalita zajít. Ukázal do té doby netušené obzory toho, k čemu totalitáři mohou – anebo nevyhnutelně musejí – přistoupit, aby si získali a upevnili nade všechny meze moc nad ostatními. Dějiny komunistických režimů ukazují, jak přesně se Orwell trefil. Avšak neukazují to pouze ony. Ukazuje to i dnešek a mnohé dnešní módní –ismy.

Metody ovládnutí společnosti shora

Represe – to je zřejmě slovo, které každého napadne jako první, má-li pojmenovat způsob, jakým se totalitní režim drží u moci. Už samo slovo *represe* implikuje, že jde o boj režimu proti *existující* opozici. Někdo je u moci, třímá ozbrojené složky, metody propagandy, atd. a snaží se umlčet či odstranit někoho jiného, kdo myslí jinak. Celá linie Orwellova 1984 se však odvíjí od toho, že režim by mohl postupně docílit stavu, kdy už nikdo ani jinak nemyslí. Stav, ve kterém režim už nemusí bojovat (úspěšně či neúspěšně) s opozicí, protože žádná opozice neexistuje. Ne proto, že by se bála. Proto, že všichni s režimem souhlasí. Přesněji proto, že všichni byli *naučeni* s režimem souhlasit. Lze s mírným optimismem prohlásit, že tento stav na světě dnes není a prakticky nikdy nebyl. Totality fungovaly přes metodu fyzické represe a strachu. Orwellovo varování však spočívá v barvitě vykreslení toho, že tato represe, jak ji známe z učebnic dějepisu a několika existujících diktatur, je jenom první stupeň. Ten další, výše nastíněný, je kvalitativně úplně jiný a co hůře, dle Orwella je i reálný.

(pokračování na straně 2)

Co je skutečným skandálem ohledně AIG?

Matěj Šuster

Americkou veřejnost značně pobouřilo rozhodnutí pojišťovacího gigantu American International Group, Inc. (AIG) vyplatit zhruba 460 zaměstnancům bonusy v celkové výši 165 milionů dolarů (přitom více než 40 % této částky – 72 milionů dolarů – mělo obdržet pouhých 22 manažerů). Tváří v tvář téměř „lynchující“ náladě občanů se politici začali vzájemně předhánět, kdo z nich vyjádří co nejostřeji své „morální znechucení“. Sněmovna reprezentantů 19. března dokonce urychleně odhlasovala zákon, jímž retroaktivně uvalila „punitivní“ 90% daň na finanční bonusy v AIG a dalších společnostech, které obdržely od státu pomoc alespoň ve výši 5 miliard dolarů. Zmíněná daň se vztahuje na zaměstnance, jejichž rodinný příjem převyšuje 250 000 dolarů ročně. Toto pozdvižení je do jisté míry pochopitelné. AIG se v důsledku nadměrného riskování při obchodech s deriváty stala v září loňského roku de facto insolventní a od té doby „přežívá“ jen díky masivním finančním injekcím od státu. Stát (a tudíž nepřímo i američtí občané) se přitom výměnou za tyto „půjčky“ stal vlastníkem 77,9 % akcií AIG. AIG navíc vykázala za poslední čtvrtletí roku 2008 rekordní ztrátu ve výši 61,7 miliardy dolarů. Za těchto okolností se nelze divit tomu, že američtí občané vnímají tyto bonusy jako nehoráznou snahu úzké skupiny manažerů krachující firmy obohatit se na úkor daňových poplatníků.

Hněv občanů je však dle mého soudu zaměřen na chybný terč. V prvé řadě je třeba upozornit na fakt, že dotčený bonusový plán byl v AIG schválen již na začátku roku 2008, tedy ještě za předchozího vedení firmy. Vláda přitom od září 2008 pojišťovně masivně finančně pomohla již třikrát. Pokaždé mohla při vyjednávání podmínek bailoutu (státní pomoci) snadno prosadit změnu bonusového plánu. Koneckonců, kdyby vláda nechala AIG padnout, nároky na vyplacení těchto bonusů by byly jen jednou z mnoha pohledávek v rámci insolvenčního řízení a nejspíše by nebyly ani zdaleka uspokojeny v plném rozsahu. Pakliže vláda neuznala za vhodné vyjednat modifikaci bonusového plánu, může to naznačovat její inkompetenci anebo tendenci jít příliš na ruku velkým finančním institucím na úkor zájmů daňových poplatníků. Ať tak anebo tak, pohoršení ze strany členů vlády (ať již Obamovy či Bushovy) není namístě.

Nicméně skutečný skandál ohledně AIG spočívá úplně v něčem jiném. Bonusy ve výši 165 milionů dolarů se sice zdají vysokou cifrou, ale tato částka naprosto bledne v porovnání se zhruba 190 *miliardami* dolarů, které Spojené státy postupně „nalily“ do AIG počínaje zářím 2008. Jinými slovy, tyto bonusy činí *méně než jedno promise* (desetinu procenta) dosavadní finanční pomoci, kterou AIG od státu obdržela. Stejně otázkou je tedy spíše to, jak bylo naloženo se zbývajících 99,9 % výše zmíněné astronomické částky. Ukazuje se přitom, že bailout AIG je fakticky *bailoutem věřitelů AIG*, zejm. protistran AIG z derivátových obchodů. Značná část této státní pomoci totiž vzápětí skončila právě v rukou věřitelů AIG. Mezi největší příjemce těchto peněz patří Goldman Sachs (12,9 miliard dolarů), Merrill Lynch (6,8 miliard dolarů), Bank of America (5,2 miliard USD), Citigroup (2,3 miliard USD) a Wachovia (1,5 miliard USD). Američtí občané navíc prostřednictvím AIG vydatně podporují

(pokračování na straně 4)

Ovládnutí lidské mysli

Chce-li totalitář, přesvědčený o vlastní vyvolenosti řídit společnost, získat moc absolutní, neodvolatelnou a ničím neohrožitelnou, musí ovládnout myšlení lidí, kterým vládne. Mít nezávislé myšlení, disponovat logikou, kontrastovat proklamace s fakty a mít možnost hodnotit svět kolem sebe – to je to, čeho se totalitář u lidí nejvíce bojí. George Orwell brilantně vystihl, že likvidace všech těchto vlastností typických pro člověka je právě to, o co se totalitář v konečném důsledku bude pokoušet. Na první pohled by se zdálo, že jsou to vlastnosti, které člověku nemůže žádný totalitář „odpárat“, ať by se snažil sebevíce. Že jsou to vlastnosti člověku dané přírodou, kterými vždy bude disponovat a vždy jimi nakonec, dříve či později, totalitní režim přemůže. I pohled do historie lidstva by mohl být interpretován jako potvrzení tohoto názoru.

Orwell toto zdánlivě pravdivé tvrzení nabourává. Vyzývá čtenáře, aby si položili následující otázky. Mohli bychom hodnotit svět kolem sebe, kdyby nám k takovému hodnocení jazyk nenabízel potřebná slova? Mohli bychom zapojovat logické myšlení, pokud by jazyk žádné principy logiky nerespektoval? A kde si ověříme historická fakta, když si na historii nemůžeme „sáhnout“ právě proto, že je to historie? Pokud je historie jen tím, co si buď neseme v paměti nebo přečteme na papíře, nedají se velmi snadno fakta manipulovat? A z toho plyne poslední otázka: je pro totalitáře tak obtížné zmanipulovat jazyk a historii do té míry, že člověk pozbude schopnost kriticky nahlížet na svět kolem sebe, a tím i na režim samotný?

Falšování minulosti

Winston Smith žije v zemi zvané Oceánie, které zcela vládne jediná strana Angsoc. Pracuje na Ministerstvu pravdy, ve třisetmetrové pyramidovité budově tyčící se nad Londýnem, ve které má za úkol falšovat minulost. Dostávají se mu do rukou historické záznamy a on je pozměňuje podle toho, jak si Strana přeje. Když Strana rozhodne, že se nějaká událost, jež se stala, nikdy nestala, Winston musí veškeré záznamy o této události vhodit do spalovací pece a sepsat nové dokumenty, které budou historii vykreslovat v nové, žádoucí verzi. Když Strana rozhodne, že někdo, kdo existoval, nikdy neexistoval, Winston zničí veškeré záznamy o této osobě. Z ní se následně stane „noperson“. Winston si je vědom toho, co dělá, avšak jako každý jiný je permanentně sledován všudypřítomnými oboustrannými obrazovkami a je mu jasné, že o svém povolání nesmí mluvit. Avšak Winston je beztak pro Stranu méně nebezpečný, než by se mohlo zdát: když zlikviduje záznam o minulosti a nahradí jej novou verzí, sám neví, zda zlikvidoval skutečnou pravdu, nebo jen poslední z řady lží. Kontrast mezi pravdou a lží se stírá. Faktem a pravdou je to, co říká Strana. Ta totiž dobře ví, že „Kdo ovládá přítomnost,

ovládá minulost. Kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost.“.

Čtenář si na tomto místě jistě klade otázku: ale proč by občané na tyto manipulace měli přistupovat? Copak se nepodivují, že mají najednou věřit něčemu, zatímco před chvílí oficiální propaganda ještě tvrdila něco jiného? Orwellova odpověď je následující: pokud Strana dostatečně zmanipulovala jazyk a na něj napojené myšlení, lidé se podivovat vůbec nemusejí.

Newspeak

Strana totiž vytvořila tzv. *newspeak*, jímž nahradila bývalý *oldspeak* (jak se mu v newspeaku říká), v románu ztotožněný s původní angličtinou. Newspeak je nová řeč pracující s co možná nejmenším počtem slov. Rozmanitost slov a významů je totiž pro Stranu nepřítelem. Čím více významů a jejich odstínů, tím snadněji člověk může hodnotit svět kolem sebe. Vidí svět plasticky, ne černobíle. To je však pro Stranu překážkou, protože po svém poddaném žádné hodnocení světa kolem sebe a priori nechce. Jediné, co po něm chce, je přijmout to, co mu předkládá, zcela *beznázorově*. Strana nechce, aby člověk přijímal, co mu předkládá, se souhlasným názorem. Strana chce, aby žádný názor neměl. Aby přijímal tvrzení jako holá fakta, bez schopnosti zaujmout k nim postoj.

K tomu však minimalizovaný počet slov ještě nestačí. Záleží na jejich charakteru. V newspeaku např. neexistují základní anglické protiklady *good* a *bad*. V newspeaku je *good* a *ungood*. Strana totiž nechce ani to, aby byl člověk schopen o něčem vyslovit soud, že je to špatné, i kdyby to říkal přesně tehdy, kdy si Strana přeje. Strana chce, aby byla realita rozdělena mezi *good* a *ungood* ve smyslu patřičné versus nepatřičné. Totiž, říká o něčem, že je to špatné, vyžaduje argumentaci, proč je to špatné. A argumentace znamená nezávislé, kritické myšlení člověka. Proto žádné „*bad*“, ale „*ungood*“. Zatímco „*bad*“ značí špatnost *uvnitř* debaty, „*ungood*“ znamená odsunutí mimo debatu, do mezí nepatřičnosti, nepřipustnosti, neslušnosti a nemyslitelnosti. Ladislav Jankl k tomu výstižně říká následující:

Cílem bylo zamezit variantám (tedy více možnostem), ale připustit pouze alternativu (tedy jen tu druhou, opačnou cestu). Pokud by zůstalo živé slovo odlišného významu, nutně by předpokládalo možnost volby z více variant. Takto bylo možno definovat u každého slova „zbytek světa“. Vypůjčím-li si z logické terminologie: nemůže existovat jiná množina, ale jen doplněk.¹

Vrcholnou součástí newspeaku bylo umožnění tzv. *doublethinku*. *Doublethink* označuje umění vyřknout a myslet si zároveň dvě věci, které se navzájem vylučují, které jsou si vzájemně protimluvy. Principem *doublethinku* je činit toto, aniž

bychom si uvědomovali onen protiklad, aniž by nás trápil, aniž by nám vůbec připadal zvláštní. Proto bylo nedílnou součástí newspeaku např. přídavné jméno *black-white*. Jeho použití vytvářelo technice *doublethinku* oporu a ztělesnění ve slovech.

Newspeak dává odpověď na výše položenou otázku: tento nový jazyk umožňuje Straně jakoukoli manipulaci s realitou a následně automatický, beznázorový souhlas všech. Člověk nemůže kriticky hodnotit, protože k tomu nemá nutné výrazy. Nemůže argumentovat, protože ani slovo „špatný“ nelze říci. Debata je ztotožněna s jednou jedinou množinou přípustnosti, a proto to debata vůbec není. Alternativa je jen jedna: nepřipustnost. Nikdo se navíc nepodivuje nad tím, když má během sekundy popřít to, co ještě před chvílí tvrdil, protože ovládá *doublethink* a jazyk newspeak jej vybavuje nutnými slovy k jeho osvojení.

Orwellovská Evropská unie

Je tento Orwellov svět jen děsivou představou, nebo má přímou vazbu k naší přítomnosti? Politická realita zejména Evropské unie (i když samozřejmě nejen její) nabízí čím dál více podobností s Orwellovou Stranou, jež vládne Oceánii.

Globální hrozby – nepřátelé lidu

K manipulaci společnosti je potřeba mít nepřitele lidu a bojovat s ním. Orwell pochopil, že totalitáři si toho jsou dobře vědomi a vždy mají po ruce domnělého nepřitele, proti kterému „musejí“ lid vést. Přináší to vládcům mnoho výhod. Odvedení pozornosti od skutečných problémů, zdůraznění vlastní nezbytnosti, záminku ke stále větším zásahům do soukromí a svobody jednotlivce, omluvu pro chudobu a veškeré potíže. Přesně to se děje i dnes. Mnozí politici dnes velmi ochotně přijímají teorie tzv. globálních hrozeb a jako obranu proti nim nabízejí – koho jiného – sami sebe. Aby jejich boj byl úspěšný, musíme jim prý odevzdávat stále více individuální svobody a vlastních peněz. Evropská unie má kupříkladu ambice zápasit se změnami klimatu, které nás údajně ohrozí v horizontu 50 až 100 let. Je to hrozba, na kterou si laicky nemůžeme sáhnout, kterou nevidíme, ale prý existuje. Je to stejná hrozba, jako když Orwellova románová Oceánie bojovala s Eurasií, ve které nikdo nikdy nebyl a nikdy ji neviděl, ovšem všichni neomylně věděli, že existuje a že je ztělesněním zla. Tím vůbec nerozebírám otázku existence, přičin ani řešení globálních změn klimatu, pouze poukazuji na to, že charakter doktríny globálního oteplování přesně odpovídá požadavku politika: něco vědeckého, čemu laik nerozumí, dostatečně vzdáleného, aby si na to nemohl sáhnout ani to vidět, a dostatečně na první pohled děsivého, aby mohl politik uchopit co nejvíce moci. Existence nepřitele je pro politika tak důležitá, že použije všech prostředků k indoktrinaci obyvatel. Děti se ve státních školách povinně učí o globálních hrozbách a o nutnosti jejich politických řešení.

Záměrně se vytváří atmosféra názorové netolerance, kdy pohled na věc zpochybňující oficiální linii, jako dnes např. nepřistoupení na módu globálních hrozeb, je označen za extremismus a dokonce existují snahy jej oficiálně postavit mimo meze slušnosti. (Vloni např. v Evropském parlamentu vznikl návrh veřejně odsoudit jakýkoli jiný názor na globální oteplování, než jak jej razí oficiální linie EU.) Orwell výborně pozoroval, že totalitáři nepřítelů potřebují. Když ho nemají, vymyslí si ho. Ať už vnitřního, jako společenskou třídu, či vnějšího, jako nepřátelský stát či klima. Když se jim ho pokusí někdo vyvrátit, udělají všechno pro to, aby byl takový názor vnímán jako nemravný, extrémní, okrajový a nezpůsobitelný pro debatu – tedy nikoli bad, ale ungood.

Eurospeak a politická korektnost

Ideologie politické korektnosti a některá slova vznikající v prostředí politiky EU jsou přímou aplikací principů newspeaku. Považme již samotné výrazy pro označení názoru člověka na centralizovanou Evropskou unii: buď je mu dáno přívěsk eurooptimista, nebo euroskeptik. Jsou toto skutečně výstižná označení, nebo jde o Orwellem pojmenovanou metodu manipulace jazyka v zájmu uchopení moci? Kdokoli, kdo je pro čím dál centralizovanější EU, je označen za eurooptimistu, jako by přesvědčení o správnosti centralizace bylo shodné s optimismem ohledně Evropy. Jinými slovy, každý, kdo je pro současné směřování EU, je usměvavý, pozitivní optimista, zatímco kdo je proti současnému směřování EU, je škarohlíd a negativní skeptik. A chceme-li směle kráčet ke světlé budoucnosti, mají vůbec skeptičtí škarohlídi v debatě místo? Je negativní škarohlídství vůbec přípustné, nebo patří mimo debatu? Přesně z této orwellovské linie se odvíjejí pro někoho šikovná označení eurooptimista a euroskeptik. Kritikovi se nečelí argumentací v debatě, ale negativním onálepkováním a postavením mimo debatu.

Podobně je to se všemi, kdo odmítají módní ideologie spojené s evropskou integrací shora. Když o sobě Čech neprohlašuje, že je identitou a snad i národností Evropan, je „provinčním Čecháčkem“; v případě Angličana se k hanění používá termín „little Englandism“. V obou případech je samozřejmě také „nacionalistou“. Když někdo nevyznává ideologii multikulturalismu, je to xenofob. A tak dále. Celkově je evropská integrace záměrně vedena v duchu „pokrokovost versus reakce“, tedy přesně tak, jak předpovídal Orwell, a přesně stejně, jak to dovedly komunistické režimy. Slova jsou volena tak, aby předem vylučovala debatu, protože jeden účastník je jimi odkázán za její hranice. Je „ungood“.

(Vzpomeňme na hysterickou reakci mnohých europoslanců na Klausův jarní projev v Evropském parlamentu.)

Ideologie politické korektnosti má stejné kořeny. Odvolává se na to, že některé pojmy jsou neslušné, urážlivé, navozující stereotypy, nebo „diskriminující“, a jako takové je nekorektní je používat. Tím velmi efektivně mýtí výrazy s tím, že jejich nádech či odstín je usvědčující z nepřijatelnosti pro společnost. Zde se pozastavme: význam slova je sám o sobě tím zločinem, jenž usvědčuje toto slovo z nepřijatelnosti. Slovo, má-li jasný a ostrý význam, je podle politické korektnosti ve slušné společnosti nepřijatelné a musí být zrušeno či nahrazeno. Totalitní strana Angsoc v Orwellově románu by této elegantní metodě musela zatleskat: chcete-li odstranit myšlenku, odstraňte slovo, jež ji vyjadřuje; a chcete-li odstranit slovo, označte jej za urážlivé, neslušné, nepatřičné. Označte jej za „ungood“.

Otazník kolem 1984

Orwellova pronikavá analýza toho, jak totalitáři získávají moc, nás varuje dnes a denně. Orwellov Velký bratr není jenom v kamerách kolem nás nebo v příkazech a zákazech od státu, které dostáváme. Je v jazyce a v myšlení. Tam je mnohem nebezpečnější a právě toto poznání bylo dle mého názoru Orwellovým největším počinem. Orwellovo dílo však není bez otazníků a diskutabilních pasáží. Osobně považuji za nejpodstatnější polemiku kolem citace z Orwellovy knihy, ve které představitel Strany O'Brien vysvětluje u krutého výslechu Winstonu Smithovi, proč vůbec budoucí totalitáři usilují o moc nad společností:

*Němečtí nacisté a ruští komunisté se nám svými metodami velmi přiblížili, ale nikdy neměli odvahu přiznat si, jaké jsou jejich motivy. Předstírali a možná dokonce věřili, že se chopili moci nechtěně a na omezenou dobu a že hned za rohem leží jakýsi ráj, kde si lidské bytosti budou rovny a kde budou šťastné. My takoví nejsme. Víme, že se nikdo nikdy nechápe moci s tím úmyslem, že se jí vzdá. Moc není prostředek, ale cíl. Diktatura se nenastoluje proto, aby se zabezpečila revoluce. Revoluce se dějí, aby se zabezpečila diktatura. Cílem pronásledování je pronásledování. Cílem mučení je mučení. Cílem moci je moc. Už mi začínáš rozumět?*²

Lze s autorem výroku O'Brienem (a zkusme dosadit Orwellem) bezvýhradně souhlasit? Tato slavná a velmi často citovaná pasáž z románu 1984 může být tragickým omylem. Jistě můžeme konstatovat, že řada lidí podílejících se na totalitním

řízení společnosti si doslova užívá moc jen pro moc samotnou. Že jsou mezi nimi i tací, kteří se vyžívají v mučení ostatních, a mučení jim stačí samo o sobě. Avšak zároveň víme, že revoluce, které stály u zrodu totalitních režimů, měly mnoho velmi upřímných postav, které věřily ve vlastní schopnost a vyvolenost zajistit společnosti „rovnost“, „jistoty“, „sociální spravedlnost“, a řadu dalších, ušlechtilých znějících hodnot. V této souvislosti se vybaví ona che-guevarovská postava vyvoleného sociálního bojovníka, který to se všemi myslí dobře a udělá pro dosažení cíle cokoli – včetně věznění a vraždění lidí. Ten jistě nedělá revoluci pro diktaturu, ale dělá diktaturu pro revoluci. Přesně naopak, než ve výše uvedeném citátu připouští Orwell. To, že to stejně skončí diktaturou a že ona vysněná levicová revoluce se vždy promění v hořkou deziluzi, je pravda, avšak nic to nemění na tom, že úmyslem levicového vůdce na počátku není jen chladnokrevný výkon moci sám o sobě, ale že jím je čistá, upřímná snaha šířit své pojetí dobra a blaha. A stejně tak u všech, kdo ho v revolučním úsilí podporují. Právě proto tolik mladých lidí nosí Che Guevaru otištěného na tričku. Všichni to myslí dobře.

Mohl se Orwell takto mýlit? George Orwell byl sám socialista a napsání knihy 1984 na tom podle jeho vlastních slov nic nezměnilo. L. Jakl nabízí myšlenku, že Orwell mohl skočit sám na past Angsocu: „dobro je dobro, zlo je zlo, za dobrem se zlo nikdy nemůže skrývat, je-li to skutečné zlo, má zlé i motivy“.³ Přesně jako Strana nepřipouštěla žádnou plastičnost a rozmanitost světa, pro Orwella, přesvědčeného „demokratického socialistu“, mohlo být dost dobře nemyslitelné, že by zlo mohlo vznikat z dobrých úmyslů. Že by upřímná touha zvelebovat společnost shora mohla být tím, co nakonec způsobí ty nejhorší krutovlády.

Vedle brilantního popisu metod vlády nad společností je Orwellovým odkazem i tato debata, ve které s ním ne každý čtenář souhlasí. Cílem moci nemusí být moc sama a totalitáři nemusí být jen chladnokrevní technokraté. Mohou to být i typicky velmi netechnokratičtí levicoví intelektuálové, samozvaní spasitelé a elitáři, kteří se rozhodli ostatním přinášet svoje domněle univerzální dobro.

Závěr

Orwellov román ukazuje, že se dá v omezování svobody a nezávislého myšlení jednotlivce zajít tak daleko, že už není cesty zpět. Moc státu manipulovat myšlením, jazykem, historií, logikou a výchovou dětí může dojít do bodu, že si lidé už ani nedokáží představit jiný stav světa než ten, ve kterém je režim drží, a že tento stav nedokáží nijak hodnotit. Z toho plyne, že

¹ Jakl, L.: Newspeak jako orwellovské téma. In: Sto let od narození George Orwella, sborník Centra pro ekonomiku a politiku č. 27/2003, str. 34.

² Orwell, G.: 1984. Naše vojsko, Praha, 1991, str. 172 - 173.

³ Jakl, L.: Newspeak jako orwellovské téma. In: Sto let od narození George Orwella, sborník Centra pro ekonomiku a politiku č. 27/2003, str. 38.

odpor či nespokojenost už ani nemůže existovat. Pokud nedokáží kriticky smýšlet a díky tomu si představit, že by něco mohlo být jinak, nemohou být nespokojeni. Jakmile toto nastane, je konec s relativně svobodným životem, jaký známe.

Orwellův Winston Smith končí ve své diverzi vůči režimu špatně. Ovšem nekončí trestem žaláře pro disidenta. Není mu dovoleno ani setrvat, ani zemřít v pozici odpůrce. Po výsleších je pomocí elektrických šoků a psychického teroru podroben cíleně

přeměně osobnosti tak, aby byl loajálním a skutečně spokojeným a šťastným občanem. Za ideovou diverzi jej i po přeměně osobnosti má čekat poprava, ale zda k ní dojde, už se čtenář nedozví. Není to totiž ani podstatné. Režim disponuje metodami, jak odhalit „ideozločin“ a jak dosáhnout přeměny osobnosti. V tomto světle se otázka popravky či ušetření Winstona Smithe už nejeví jako důležitá. Nic by se totiž nezměnilo. Režim je vítězem. Toto je mrazivá tečka za knihou, která ukazuje, jak lze zcela reálně přeměnit

společnost svobodných, nezávislých a unikátních jedinců na armádu identických, de facto naprogramovaných tvorů, kteří už ani nemají nutná slova, logiku a myšlenkovou nezávislost, aby si uvědomili, že kolem nich je cosi špatně. Svět v roce 2009 je od takového stavu relativně daleko. Avšak pohybuje se směrem k němu, nikoli od něj.

Pavel Ryska je doktorským studentem ekonomie na IES FSV UK v Praze (pavel_ryska@volny.cz)

Co je skutečným skandálem ohledně AIG?

(pokračování ze strany 1)

i evropské banky. Evropským bankám připadlo zhruba 60 miliard dolarů: z toho téměř 12 miliard dolarů francouzské Sociétés Générale a německé Deutsche Bank, 8,5 miliard britské bance Barclays a 5 miliard dolarů švýcarské UBS. Většinou šlo o půjčky, které AIG poskytla Newyorská Federální rezervní banka. Dotyčný proces je velmi ne-transparentní; donedávna vláda dokonce odmítala zveřejnit seznam konečných příjemců těchto peněz. Celá záležitost se tedy jeví jako snaha pomáhat vybrané skupině velkých bank natolik *oklikovým a neprůhledným způsobem*, aby neupoutal pozornost občanů a nevyvolával kritiku.

Námítky lze mít zejména vůči tomu, že ačkoli je AIG insolventní, pohledávky nezajištěných věřitelů AIG jsou díky státní pomoci uspokojovány v *plné nominální hodnotě*. Pokud by se bankrot AIG řešil standardní cestou v insolvenčním řízení, dotyčné pohledávky by byly uhrazeny jen zčásti. Vláda totiž protistrany AIG jednoznačně zvýhodňuje, a to na úkor daňových poplatníků. Z etického i ekonomického hlediska je takový postup velmi pochybný. Koneckonců, byly to i protistrany (a nikoli jen sama AIG), kdo si při těchto transakcích nepočínal dostatečně obezřetně. Protistrany dopustily, aby se v rámci AIG *vysoce koncentrovala* úvěrová rizika spjatá zejména s dluhopisy navázanými na balíky hypoték. Tato rizika navíc byla silně vzájemně korelována, tj. případná diverzifikace těchto rizik mohla přinést jen velmi limitované účinky. Protistrany ovšem tuto rizikovitost při svých obchodech s AIG náležitě nezohlednily. Vůbec např. nepožadovaly, aby jim AIG předem poskytla aspoň nějaké zajištění těchto závazků, popř. aby AIG sama vytvořila rezervní fond, z něhož by případné budoucí nároky vyplácela. AIG by dozajista měla nižší motivaci tyto kontrakty uzavírat, kdyby protistrany trvaly na tom, aby jejich případné budoucí nároky byly alespoň čístečně předem zajištěny. Věřitelé se místo toho spolehnuli na obří velikost AIG a vysoké známky, které AIG v té době dostávala od ratingových agentur při vyhodnocování její schopnosti plnit závazky. Jak naznačuje známý ekonom James Hamilton na blogu

Econobrowser, věřitelé pravděpodobně kalkulovali i s tím, že je AIG v očích vlády „too big to fail“ (tj. firma, která je příliš velká a vzájemně provázaná s ostatními finančními institucemi, než aby ji vláda nechala padnout). Je tedy docela dobře možné, že protistrany AIG předem počítaly s tím, že v nejhorším případě jejich pohledávky za pojišťovnu uhradí stát, resp. daňoví poplatníci (jde o klasický problém „morálního hazardu“). Nejen z etického, ale i ekonomického pohledu se tedy zdá nesprávné, že stát kryje taktó vzniklé pohledávky v plné výši. Věřitelé by měl místo toho přimět k tomu, aby přistoupili na podstatné snížení („haircut“) těchto nároků. Stát tímto bailoutem zakládá půdu pro další nezodpovědné jednání věřitelů v budoucnu a oslabuje tak ještě více tržní disciplínu.

Členové Kongresu by tedy svůj vzácný čas měli spíše věnovat důkladnému zkoumání bailoutu AIG a jejích protistran. Jaký účel vláda těmito kroky sledovala? Jak hodlá vláda naložit s AIG v budoucnu? Bude i nadále „řešit“ situaci tím, že bude masivně „pumpovat“ do AIG peníze daňových poplatníků? A konečně: lze vůbec hodnotit státní „záchranu“ AIG jako rozumné opatření, anebo byla k dispozici lepší alternativa, např. restrukturalizace AIG a hromadné vypořádání jejích dluhů ve standardním insolvenčním řízení? Obhájci bailoutů s oblibou poukazují na paniku, která vypukla mezi investory poté, co vláda v září 2008 nechala padnout investiční banku Lehman Brothers (LB). Pokud lze vůbec považovat krach LB za příčinu zhoršení finanční krize, bylo tomu tak zejména proto, že předchozí bailouty (zejm. investiční banky Bear Stearns v březnu 2008) vyvolaly u tržních aktérů *očekávání*, že vláda bude nezajištěné věřitele velkých a mezinárodně provázaných finančních institucí *konzistentně chránit před ztrátou* a že jsou to tedy pouze akcionáři, kdo jsou vystaveni vážnému riziku. Není proto divu, že rozhodnutí vlády nechat padnout Lehman Brothers investory překvapilo a šokovalo, neboť tuto variantu nepovažovali na základě minulého jednání vlády za pravděpodob-

nou. Z toho důvodu nebyli tržní aktéři na bankrot LB adekvátně připraveni. Mnozí věřitelé této investiční bance prodlužovali krátkodobé půjčky právě proto, že kalkulovali s tím, že vláda Lehman Brothers finančně pomůže buď přímo, anebo zprostředkuje „poklidný“ převod LB do rukou jiné banky či finanční instituce a poskytne této nástupnické firmě finanční záruky, vztahující se k závazkům LB. Jinak řečeno, kdyby se vláda konzistentně držela „politiky nezasahování“, resp. kdyby nechala padnout Bear Stearns v březnu 2008, nemusel by mít bankrot Lehman Brothers v září 2008 takové důsledky, jaké měl. Věřitelé by pak totiž neměli důvod předpokládat, že vláda bude závazky LB krýt a své další vztahy s touto bankou by daleko důkladněji zvažovali. Každopádně by byli na pád LB daleko lépe připraveni a předem by se snažili snížit či eliminovat újmu, která by jim z krachu LB hrozila.

Místo toho, aby si kladli výše nastíněné klíčové otázky, členové Sněmovny reprezentantů se svezli na populistické vlně týkající se relativně okrajové věci. Punitivní a retroaktivní daň je dle mého názoru vrcholem parlamentní svévole. Je jen dalším příkladem impulzivních a nepromyšlených ad hoc intervencí, jimiž stát zvyšuje nejistotu tržních aktérů a tím prohlubuje recesi, resp. zpomaluje „ozdravné“ procesy v ekonomice.

Matěj Šuster je výzkumným pracovníkem Liberálního institutu (suster@libinst.cz)

TERRA LIBERA

je vydávána společností TERRA LIBERA.

Kontaktní adresa:

TL, c/o Liberální institut,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz

Její vydávání není povoleno ani schváleno žádnou státní institucí.